

Malograđanština u "Fiškalu" i Među žabari" Ante Kovačića

Bobek, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:697580>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-04**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i engleskoga jezika i
književnosti

Martina Bobek

Malogradanština u „Fiškalu“ i „Među žabari“ Ante Kovačića

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Ivan Trojan

Osijek, 2020.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost i engleski jezik i književnost

Martina Bobek

Malograđanština u „Fiškalu“ i „Među žabari“ Ante Kovačića

Završni rad

Humanističke znanosti, filologija i kroatistika

Mentor: izv.prof.dr.sc. Ivan Trojan

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 8. rujna 2020.

Martina Bobek, 0285005286

Sadržaj

Sažetak i ključne riječi	1
1. Uvod.....	2
2. Kritika malograđanštine u „Fiškalu“ i „Među žabari“ Ante Kovačića	3
2.1. Utjecaj društveno-političkih odnosa na Kovačićevo stvaralaštvo i stil pisanja	3
2.2. Kritika malograđanštine u „Fiškalu“	5
2.2.1. Lik Jakoba Podgorskog	5
2.2.2. Malograđanski mentalitet – novac i moć	7
2.2.3. Književno stvaralaštvo i kritika.....	8
2.3. Kritika malograđanštine u „Među žabari“	9
2.3.1. Lik Petrice de Kimaveca	10
2.3.2. Opis grada i društva.....	11
2.3.3. Politička i kulturna strujanja	13
3. Zaključak	16
4. Literatura i izvori.....	17

Sažetak

Tema završnog rada je malograđanština u romanima Ante Kovačića „Fiškal“ i „Među žabari“ s naglaskom na kritiku malograđanskog društva. U uvodu se nalazi kratak opis završnog rada po poglavljima. Glavni dio rada je podijeljen u tri veća poglavlja u kojima su opisane društveno-političke struje koje su djelovale u drugoj polovici 19. stoljeća te uvelike utjecale na Kovačićevo stvaralaštvo i stil pisanja. Uz društveno-političke prilike navedene su i autobiografske činjenice koje je Kovačić koristio u svom stvaralaštvu. Nakon toga je opisan novi tip lika, poluinteligenat, koji postaje popularan u Kovačićevom stvaralaštvu. Nadalje je donesena kritika malograđanskog društva u „Fiškalu“ tako što je prvo opisan glavni lik Jakoba Podgorskog, poluinteligenata koji je otišao školovati se u inozemstvo. Nakon toga slijedi kritika društva. Opisano je društvo koje je opsjednuto stjecanjem moći i bogatstva, a osim malograđanštine, kritika je usmjerena i na pripadnike visokog staleža. Na kraju je istaknuta Kovačićeva kritika ispodprosječnih pisaca i književnih kritičara u okvirima ilirskog pokreta. Iduće poglavlje govori o kritici malograđanštine u romanu „Među žabari“ te se dijeli na tri manje cjeline koje opisuju glavni lik Petricu de Kimaveca koji svojim karakteristikama podsjeća na Jakoba Podgorskog. Nadalje su opisani grad i mentalitet malograđanskog društva u Žabljih lokvah, a na kraju se opisuju politička i društvena strujanja koja uvelike utječu na mentalitet stanovništva Žabljih lovkah.

Ključne riječi: Ante Kovačić, Fiškal, Među žabari, malograđanština, kritika

1. Uvod

Zadatak ovog završnog rada je opisati malograđanštinu u Kovačićevim romanima „Fiškal“ i „Među žabari“ s posebnim naglaskom na kritiku malograđanskog društva. U prvom poglavlju opisane su društveno-političke prilike koje su inspirirale Kovačića za pisanje njegovih djela. Opisuje se i tip poluintelektualca, lika kojeg uvodi Kovačić u svojim djelima, a predstavlja tip lika koji nije intelektualac u punom smislu te riječi, ne ograničavaju ga moralne i intelektualne konvencije zbog čega se bez straha nameće u društvu. (Maštrović 2009: 390) U idućem poglavlju govori se o kritici malograđanštine u romanu „Fiškal“, a poglavlje se dijeli na tri manja poglavlja u kojima je opisan glavni lik Jakoba Podgorskog koji predstavlja tipičnog Kovačićevog poluintelektualca. Nakon analize glavnog lika slijedi opis malograđanskog društva motiviranog novcem i moći. U poglavlju koje govori o novcu i moći ističe se Kovačićeva kritika visokog društva i malograđanskog mentaliteta koji se pokušava poistovjetiti s velegradskim mentalitetom. Nadalje se govori o književnosti i književnoj kritici. Kovačić oštro osuđuje ispodprosječne autore svog doba te ismijava književnu kritiku koja u svemu traži smisao i dubinu. Iduće poglavlje odnosi se na kritiku malograđanštine u romanu „Među žabari“ te se dijeli u tri manja poglavlja u kojima je prvo opisan lika Petrice de Kimaveca koji, kao i lik Jakoba Podgorskog, predstavlja tip poluintelektualca. Zatim slijedi opis grada i mentaliteta društva. U opisima grada Žabljih lokvah Kovačić se služi autobiografskim elementima te na taj način izaziva kontroverzu jer su se različiti stanovnici i politički moćnici iz Karlovca prepoznali u romanu što je rezultiralo njegovom obustavom. Nadalje se govori o političkim i društvenim strujanjima u malograđanskoj zajednici. Kovačić osuđuje politička spletkarenja, neprestanu borbu za položaj i pohlepu gradskih namjesnika. U zaključku je objedinjena kritika obaju romana te je dovedena u kontekst s Kovačićevim životom.

2. Kritika malograđanštine u „Fiškalu“ i „Među žabari“ Ante Kovačića

2.1. Utjecaj društveno-političkih odnosa na Kovačićevo stvaralaštvo i stil pisanja

Društveno-politički odnosi druge polovice 19. stoljeća nadahnuli su mnoga Kovačićeva djela počevši od poezije, feljtona pa sve do romana. U razdoblju diktature Kuhena Hedervarya pravaški orijentiran Kovačić nailazi na mnoge životne neprilike te njegovo razočarenje u društvo i sustav rezultira ismijavanjem i oštrim osudama u književnom stvaralaštvu. Kritiziranjem malograđanskog društva započinje u svojim feljtonima, a u pripovijestima i romanima ta kritika dobiva umjetnički izraz. „Iako pripada generaciji hrvatskih realista, Kovačić u svojim romanima odražava oprečne dihotomne odbljeske koji osciliraju između stilskih osobnosti fantazijskog romantizma i realizma.“ (Mihanović-Salopek 2008: 89) Kovačića se često naziva i realističko-romantično-naturalističkim piscem (Tenžera 2001: 33), a baš ta pripadnost realističkom pravcu nagoni Kovačića na izražavanje bunta protiv „literarizirane lažne papirnate iluzije života, protiv ograničavanja slobode pisca“ (Mihanović-Salopek 2008: 94) i protiv pravila da bi u djelima trebao opisivati simpatične i zanimljive likove. Maštrović navodi:

Moguće je razlikovati dvije temeljne shematizirane skupine likova Kovačićevih pripovijesti; s jedne strane, to su obični, mirni ljudi, sudionici uspavanog života, kakve susrećemo svakodnevno, a s druge, to su čudaci neukrotiva duha, skloni neobičnim, nesvakidašnjim situacijama. Jedne i druge Kovačić donosi nenadmašnim plastičnim opisima, neizvještačeno, razotkrivajući njihov duhovni svijet, tipične geste, njihove čudoredne poglede, uzvišene i/ili niske, stvarno, kako i jest u životu, i upravo tom uvjerljivošću izaziva pozornost čitatelja. (Maštrović 2009: 385)

Nastojeći prikazati psihološke i psihičke promjene nastale u vremenu promjene društvene strukture i odnosa uvodi i tadašnji tip poluintelektualca. Šicel kaže:

U fokus svojih opažanja Kovačić hvata najčešće tip poluintelektualca kakav se upravo u njegovo vrijeme počeo kristalizirati. Pisac ga najčešće izvodi iz seoske sredine. Promatrajući i fiksirajući put seoskog čovjeka od sela do grada, na toj relaciji o kojoj se toliko govori kad se analizira Kovačićevo djelo – on se ne zadržava samo na uočavanju vanjskih činjenica, nego ponajprije analitički, vrlo često dobrom psihološkom motivacijom, a zatim postavljanjem svojih junaka u međusobne odnose, pokazuje kako u koordinatama gradskih odnosa, gradskog i građanskog motala taj seoski čovjek ne dopire dalje od poluinteligenata, i to ne samo u intelektualnom smislu, nego možda i više u formiranju osobnih moralnih kvaliteta. (Šicel 1997: 97)

Likove koji su sa sela otišli u grad karakterizira kao „dvospolce“ jer nisu ni seljaci ni gospoda što ukazuje na podsmjeh malograđanskom ograničenom mentalitetu.

Kovačićev stil pisanja je prepoznatljiv po „svojoj neobuzdanoj bujnosti, po buntovnom duhu s izoštranim sluhom za suprotnosti između grada i sela, bogatstva i obespravljenih, kao i po hrvatskoj pravaškoj borbenosti.“ (Mihanović-Salopek 2008: 89-90) U svojim romanima on „daje maha bujnom razvoju fabulativnih iznenađenja, u opažanju svijeta nedvojbeno izbija uvjerljiva realistička zaoštrenost promatranja pojedinih situacija i ponašanja ljudi.“ (Mihanović-Salopek 2008: 90) Nadalje, Kovačić u svojim djelima problematizira socijalne i političke prilike hrvatskoga naroda u devetnaestome stoljeću, osobito široki spektar društvenih odnosa na relaciji selo – grad, u kojima nastoji potaknuti psihologiju hrvatskog čovjeka izloženog brojnim neprilikama što su ih donosile društvene promjene, ponajprije one što su se događale u miješanju urbanih i ruralnih elemenata što je bilo karakteristično za doba u kojem je Kovačić pisao svoja djela. (Maštrović 2009: 386) Za razumijevanje Kovačićeva opusa treba uzeti u obzir činjenicu da njegovo stvaralaštvo opisuje njegov životni put od rodnog sela do grada i životno iskustvo na tom putu što znači da su njegova djela proizlazila iz njega samog dok je on u tim događajima bio posredni sudionik. Takvim pristupom uspio je prodrijeti u još neizrečene tematske prostore hrvatske književnosti. „U kontekstu odnosa selo – grad, odnosno različitih učinaka što ih velike socijalne promjene imaju na ljudske sudbine, Kovačić želi upozoriti na životne drame što nastaju uslijed novih odnosa, a toj će se temi vraćati u svojim kasnijim pripovijetkama i romanima i to na literarno još uspješniji način.“ (Maštrović 2009: 390) Život na selu ponajviše kritizira zbog toga što su ljudi sa sela puni iskvarenosti i zavisti. Kovačić je svojim temperamentom, cinizmom i borbenim pravaškim duhom pružio dinamičan iskorak iz razdoblja kojem je pripadao zbog čega ga suvremenici nisu do kraja mogli shvatiti, a romane su žestoko osuđivali. „U obzorju pravaških pogleda na sudbinu hrvatskih ljudi, bez obzira na njihovo staleško i socijalno podrijetlo, ogorčen malograđanskim ozračjem hrvatskih sredina u kojem posvuda vlada opći rasap čudorednih postulata, Kovačić prema tom stanju ne skriva svoje gađenje i odvratnost.“ (Maštrović 2009: 390) Mihanović-Salopek navodi Šicelov opis Kovačićeve osebjunosti i tragike u okviru piščeva vremena navodeći kako je talentiran, izvanserijski hrvatski pisac „doslovno izgorio u učmaloj maloj, malograđanskoj sredini, nedorasloj da shvati dalekosežnost njegovih literarnih inovacija: otvaranja novih tematskih prostora i utvrđivanja poetike modernog realističkog romana“ (Mihanović-Salopek 2008: 98) sugerirajući da je i sam Kovačić dijelio sudbinu svojih glavnih likova od fiškala Podgorskog pa sve do Ivice Kičmanovića.

2.2. Kritika malograđanštine u „Fiškalu“

Roman „Fiškal“ izašao je u pravaškom časopisu *Sloboda* 1882., a kao zasebna knjiga je objavljen prvi put 1882. u Senju u izdanju knjižare N. Luster. Kovačić piše „Fiškala“ kao parodiju trivijalnog romana trećorazredne njemačke književnosti koja se u njegovo doba prevodila za hrvatsko čitateljstvo. Šicel tako navodi:

U romanu *Fiškal* s jedne su strane još uočljivi odjeci tradicionalne proze (trivijalna trovanja i nemotivirane avanture), ali s druge strane, izostavimo li epizode u kojima autor karikira do groteske i lakrdije neke junake (ilirski pjesnikinja Karolina!) ili direktno tendenciozno ismijana Nijemice, što umanjuje literarnu vrijednost romana, naći će se u njima i podosta opisa i epizoda koje već najavljuju ponajbolji roman *U registraturi*. To je, nesumnjivo predivna početna anegdotska epizoda s puranima, to su neki vrlo uspješni opisi sporednih likova (administrator Dugan), ili pak pitoreskne slike zagorskog pejzaža. (Šicel 2003: 132)

Zbog toga roman osim realističkih nosi obilježja romantičnog pustolovnog romana kao što su dvoboji, spletke, trovanja, ucjene, skrivanje očinstva, utvare u Karolininoj kući kao mjestu grijeha i prijevare. Pokretač fabule je intrigantni ljubavni zaplet između parova Podgorskog i Olge te Laca i fatalne Elvire što se nadovezuje na romantični pustolovni roman. Kritika malograđanštine u „Fiškalu“ usmjerena je na ljude visokog društvenog statusa te na one koji su spremni učiniti sve ne bi li se domakli visokog društva i uživali u blagodatima koje takav život nosi. Kovačić se tako dotiče i političke situacije i problematike književnog stvaralaštva oštro osuđujući i ismijavajući ispodprosječne pisce i kritičare. „Do izražaja dolazi snažniji pomak prema realističkom prikazu i Kovačićev izniman afinitet prema ironično-grotesknoj vizuri deskripcije i karakterizacije likova.“ (Mihanović-Salopek 2008: 93)

2.2.1. Lik Jakoba Podgorskog

Radnja romana je usredotočena na lik fiškala Jakoba Podgorskog, seoskog odvjetnika čiji portret predstavlja naturalističku karikaturu:

Nizak je on i okrugao. Debela glava na kratkom ugojenom vratu lijeno se miče, a to micanje gospodina fiškala i muke stoji, jer kada god makne glavom, mora od srca i teško uzdahnuti. Kosa mu je kratka i suviše ostrižena, a bijela kano snijeg, dočim mu je lice od tri podbratka, brci debeli,

kratki, zašiljeni i crnom bojom namazani. Međutim, u govoru i u kretanju njegovom nema ništa osobita. (Kovačić 2004: 129)

Opis glavnog lika sugerira njegov malograđanski mentalitet izrugujući se njegovim fizičkim karakteristikama koje opisuju i njegovo psihičko stanje. Ovakvu estetiku grotesknog prikaza Kovačić uvodi u hrvatsku književnost te nije rijetkost da se i u ostalim dijelima pojavljuju likovi sličnog opisa. Podgorski predstavlja tip osobe koja teži visokom društvenom položaju, ali se u tom nastojanju ne može ostvariti jer pripada prosjeku. Ranije spomenut lik poluintelektualca je jasno vidljiv u liku Podgorskog koji je podrijetlom iz seoske obitelji: „Otac mu, stari Krapinac, posjednik dvih vinogradah i pet ralih oranice, zanatom čizmar, stanovaše u onoj istoj kući, kojoj je sada gospodarom sin njegov, fiškal“ (Kovačić 2004: 137), ali zbog iznimne inteligencije odlazi se školovati u velegrad, točnije u inozemstvo, ne bi li tako stekao visok položaj u društvu: „U to vrijeme valjalo je našim mladićem polaziti strana sveučilišta. A kako su stanovnici močvarnih predjelah priučeni i kaljužne vode piti, tako su i hrvatski mladići hrlili na austrijska sveučilišta koja su im najbliža bila.“ (Kovačić 2004: 137) Kovačić ismijava malograđansku potrebu za visokim obrazovanjem u inozemstvu znajući vrlo dobro da cilj takvog obrazovanja nije bilo stjecanje znanja nego nužno sredstvo kojim se dolazilo do kakvog visokog položaja u hrvatskom društvu druge polovice 19. stoljeća. Ismijavajući takvu društvenu karakteristiku Kovačić se koristi likom Podgorskog i njegovom „sposobnošću“ da izračuna uspjeh pomoću matematičkih formula „Jakob ravnaše svoj život po matematičkih formulah. On je ciframi točno izračunao što i u koje vrijeme bude nešto naučiti. Izračunao je, što treba znati i kada se može dokučiti društva velike gospode, postati članom, a i sam velikim gospodinom.“ (Kovačić 2004: 137) Ono što je poremetilo račune Podgorskoga je grofica Olga koju upoznaje na plesu te se s njom upušta u političku raspravu, a nadalje i u romantičnu vezu. U njihovom razgovoru Kovačić iznosi svoja pravaška uvjerenja te oštro iznosi svoje stavove prema Ilirima i njihovoj ideologiji ismijavajući njihovo lažno domoljublje: „Ja osuđujem Ilirstvo, jer sam Hrvat, jer ne ljubim tlapnjah, jer se Ilirstvo protivi biću moga naroda i jer hoću da svojom glavom mislim. Ilirci misle tuđim glavami pa i isti moj poštovani Krapinac Ljudevit Gaj.“ (Kovačić 2004: 140) Osim što se u liku Podgorskog može uočiti malograđanski mentalitet, on isto tako u jednu ruku opisuje Kovačića i služi kao kritičar malograđanskog društva u romanu iako je i sam malograđanin. Može se zaključiti da Podgorski tako plastično ocrtava pad mladenačkih ideala na intimno-individualnom području kao i na polju političkih zanosa i usporedno uranja u sirovi, sebični pragmatizam koji naposljetku uvlači likove u mreži propasti. (Mihanović-Salopek 2008: 94). Šicel također navodi kako lik Jakoba Podgorskog najavljuje

lik Ivica Kičmanovića zbog svog tragičnog kraja gdje vođen svojim zlim slutnjama i košmarskim snovima završava tragično u ludilu. (Šicel, 2003: 132)

2.2.2. Malograđanski mentalitet – novac i moć

U „Fiškalu“ Kovačić opisuje mentalitet krapinskog stanovništva s obzirom da je i sam podrijetlom iz malograđanske sredine te na taj način autentično daje opis društva koji se vrlo lako i danas može prepoznati u manjim gradskim sredinama. Prvo poglavlje tako prikazuje prodor realističke zbilje u prikazu mešetarenja i perfidne igre seoskih klijenata s pohlepnim pogospođenim advokatom Podgorskim. (Mihanović-Salopek 2008) U toj igri podmićivanja Podgorskog Kovačić na komičan način prikazuje kako je lako podmititi, ali i nasamariti, pohlepom vođene državne službenike. Motiv pohlepe i borbe za društveni položaj provlače se kroz cijelo djelo. Jedan od načina za stjecanje titule višeg staleža predstavljao je brak s osobom plemićke krvi, a upravo to je potaknulo Podgorskog da počne razmišljati o braku s Olgom: „Pa zašto ne! – nakon kratke stanke nastavi razgovor sam sobom Jakog Podgorski. – Pa zašto ne? Postati mužem grofice Olge. Koja čast, koji ugled u mom rodištu. I isti Čeh, Leh i Meh radovali bi se u svom grobu. (...) Do vraga! Ja nisam aristokrat! Krapinci su najstarija plebejska pasmina u Hrvatskoj.“ (Kovačić 2004: 147) Osim Podgorskog, još jedan lik pati za visokim društvenim položajem, a to je doktor Laca. Olgini skrbnici odlučili su da bi najbolje bilo kada bi se ona udala za doktora Laca jer je on najbliži njihovoj obitelji te bi tako bili sigurni da se dobro udala. Laca i Podgorski se bore za naklonost grofice Olge i za pripadnost visokom staležu. U jednom navratu Laca odluči posjetiti Podgorskog kako bi mu rekao da se prestane viđati s groficom Olgom. U toj epizodi Laca se pojavljuje s dvojicom prijatelja plemićke klase, a ono što ih ističe od običnog puka je njihov način odijevanja i njihovo držanje koje Laca pokušava oponašati: „Doktor Laca posjetio je Podgorskog sa svoja dva druga što se izdavahu plemići. Fina odijela, rukavice i prećerano uglađena kosa pokazivala je razliku njihova stališa od drugih krštenih ljudi.“ (Kovačić 2004: 202) Podgorski se u toj epizodi izruguje Lacu i njegovom oponašanju visoke klase te ga naziva pseudo-grofom: „Tko nosi ime kojemu ne pripada i govori ime stališa iz kog ne potiče i tko si pripisuje naslov grof, što on nije – jest pseudo – grof – odrešito će Podgorski, uprvi ukočene oči u protivnika.“ (Kovačić 2004: 203) Kovačić u ovom dijelu daje realističku analizu i kritiku domaćih skorojevića i pseudogorfova te žestoko osuđuje sve one koji lagodno i lukavo žele živjeti na tuđi račun. Tako je

izuzev staleža, pokretač sukoba u romanu i novac i nasljedstvo, a kako se Laca oženi svojom rođakinjom Olgom, odmah odluči da bi se sva imovina trebala dijeliti na pola te kod fiškala Podgorskog potpisuju sporazum o podijeli imovine. Vođen pohlepom i željom da se njegova pseudo-plemička loza nastavi, Laca odluči svoju polovicu imovine prepisati na svog nasljednika, a kako grofica Olga nije mogla dati potomaka, odluči se počiniti preljub: „Slobodan rob, koji hoće da mu ružna ljubovca rodi sina, nasljednika velikog imetka i nosioca slavnog imena doktora Laca...“ (Kovačić 2004: 246) Kovačić koristi lik doktora Laca kako bi ismijao ljudsku pohlepu i potrebu da zadrže novac pod svaku cijenu, ali isto tako ismijava novonastale plemiće koji ne znaju raspolagati novcem te ga rasipaju na piće i kocku. Rasipni Laca, nakon što je prokockao polovinu njegove i Olgine imovine, zatraži pomoć Podgorskog kako bi polovina imetka pripala Lacinom djetetu, a u slučaju da dijete umre, Podgorskog bi imenovao štićenikom i on bi tada dobio Lacinu polovicu. Takav način spletkarenja tipičan je za malograđansku sredinu te opisuje mentalitet koji pod svaku cijenu želi zadržati novac i moć. Tako se ponovno pažnja usmjerava na lik Podgorskog koji je pravi otac Lacina djeteta. Podgorski se nalazi s groficom Olgom nakon Lacova odlaska te traži od nje da mu postane ženom i da prizna njegovu kći Jelenu kao njezinu što bi značilo da Jelena postaje groficom i samim time bi uživala sve blagodati visokog staleža te bi imala osiguranu budućnost: „Milostiva grofice Olgo, ja sam svršio nagodbu. Jezgra joj je, da pravda prestaje, stranke izumiruju, imetak ostaje netaknut od fiškalskih pandah, a vi ćete milostiva grofice učiniti časno, lijepo i kršćansko djelo. Siroto dijete dobiti će toli veliku i plemenitu majku i naslov njezin.“ (Kovačić 2004: 261)

2.2.3. Književno stvaralaštvo i kritika

Osim izrugivanja težnji za novcem i društvenoj moći, Kovačić se osvrće i na tobožnje pisce svoga vremena koji nisu imali nikakvog talenta, ali su vjerovali kako su dovoljno obrazovani i talentirani kako bi se bavili književnosti. Tu se posebno osvrće na Ilire i njihov poeziju koja veliča Ljudevita Gaja i ilirski pokret.

Jedan veliki dio romana (susret Podgorskog s ilirskim đacima i kvazipjesnicima) poslužio je Kovačiću za obračun s lakovjernim zanesenjaštvom, malograđanskim mentalitetom i parodičnom kritikom ilirsko-romantične koncepcije pjesništva, književnosti i nejasne megalomanske politike. Budući da je u hrvatskim književnim časopisima Kovačić susretao velik broj ljudi koji se uporno htio baviti književnošću, a za to nije imao niti talenta niti

dovoljne odgovornosti, odraz takve atmosfere našao je svoje karikature u liku kvazipjesnika Vilka i učiteljice Karoline. I što su mogućnosti takvih kvazipjesnika bile ograničenije, to su njihova taština, pseudoučenost, pozerstvo i opasna zloba bile snažnije. (Mihanović-Salopek 2008: 94)

Kovačićeve pravaška uvjerenja sadržana su u liku Podgorskog te ga Kovačić koristi kao kritičara ilirske poezije: „To je pljeva, u kojoj nema zrnja. Lijepi strokovi nisu poezija. A kad se govori o duši, o srcu tih pjesmah – to su fraze.“ (Kovačić 2004: 152) Kovačić najviše kritizira lik Karoline, učiteljice iz Varaždina koja je gorljiva ilirka i pjesnikinja. Lik Karoline predstavlja kritiku svakoj osobi koja se u Kovačićevo doba bavila književnosti, a o tome nije imala pojma: „Karolina bijaše podosta natrušena čitanjem, a kakav već biva ženski spol kada proštuje knjigu, htjela je Karolina imati glas u znamenitih pitanja Europe (...) Bila je jedna od onih mnogobrojnih ilirskih pjesničarah, kojih umni plodovi nisu pokrenuli svijetom, ali zato su namazali silu božju papira. Vrijednost pjesmah nije se cijenila po poeziji, već se je mjerila na lakte i rifove.“ (Kovačić 2004: 158) Na meti izrugivanja našla se i književna kritika. Iliri su kvalitetnim tekstom smatrali sve što je puno vatrenih emocija te su u svemu tražili dubinu i smisao. Takvo poimanje književnosti Kovačić je osuđivao te je u romanu iznio svoje nezadovoljstvo tadašnjom književnom kritikom: „Kakav je ono kritik? Poremećeni moždani, koji vide u kablu vode Jadransko more! Njemu je sve uzvišeno, veličanstveno i dubokoumno. Gdje su drevni stihovi da ih ne bi ni proživači prokuhati mogli: njemu je to poezija tihe, mirne, blage i golubinje duše.“ (Kovačić 2004: 191)

2.3. Kritika malograđanštine u „Među žabari“

Kovačićeve roman „Među žabari“ izlazio je u časopisu *Balkan* u razdoblju od 10. siječnja do 15. svibnja 1886. kada je Kovačićevo ime uklonjeno s popisa suradnika. Roman je bio izrazito loše prihvaćen zbog svoje kontroverznosti te je obustavljen nakon nekoliko nastavaka. (Tenžera 2001) Nedvojbeno je da je Kovačić točno pogodio i ismijao mane provincijske sredine u čemu se mnoštvo ljudi pronašlo i odlučilo stati na kraj daljnjem objavljivanju teksta. Nadahnut Karlovcem i karlovačkim društvom u kojem je živio, Kovačić nastoji dati realističan opis malograđanskog društva čime je uvrijedio ne samo stanovnike Karlovca nego i Krapine. „Kad je zbog posla morao 1881. preseliti u Karlovac, Ante Kovačić je u tome gradu naišao na ograničene malograđanske krugove pune mediokriteta. Pod ironičnim nazivom «žabari» Kovačić je općenito želio ismijati tip ljudi koji su

uobraženi, hvalisavi, nadimaju se poput žaba, te samozadovoljno podržavaju poluprimitivnu «žabokrečinu» unutar koje žive.“ (Mihanović-Salopek 2008: 95) Kovačićev roman predstavlja hibridnu formu travestije o čemu Čuljat piše:

Među žabari je prozno djelo u kojem je Kovačić hibridnom književnom formom travestije (slijedom vlastitog iskustva pisca feljtona i polemika) pokušao prekrajati preuzete slike provincije u doživljaj složene provincijske zbilje. Travestija je forma otvorena za slučivanje književnih i izvanknjiževnih elemenata, no nerijetko izložena opasnosti njihova izjednačavanja. Kovačićeva ogledna pripovjedna strategija u romanu *Među žabari* isprva nije naišla na reakcije javnosti sve dok u nesmiljeno satiričnoj pripovijesti *Zanovijetalo* nije sačinio lik činovnika pokrajinske odvjetničke pisarne Mile Klemповića. (Čuljat 2012: 147)

U spomenutom liku Mile Klemповića prepoznao se anonimni građanin koji se odmah obrušio na Kovačića koji se pokušao obraniti protiv optužbi tvrdeći kako niti jedan lik ne predstavlja konkretnu osobu iz stvarnog života. Svaka obrana je bila bezuspješna te je roman konačno obustavljen nakon desetog nastavka. U romanu je podsmjeh usmjeren na malograđanski moral koji je podložan kulturnim i političkim strujanjima. Kovačićeva satira ostaje nedostignuta u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća, a roman „Među žabari“ predstavlja odraz autorova talenta i oštroumnosti. Svaka rečenica u romanu je dvosmislena, a neutralnost u izrazu gotovo i ne postoji. (Čuljat 2012) „U svom, nažalost, nedovršenom romanu Kovačić je satirički ocrtao učmalo tkivo provincijske sredine, prepuno zlobe, spleta, oportunitizma i filistarstva. Karakterizaciju čitave galerije malograđanskih likova, autor je oblikovao u rasponu od komičnih, karikaturnih pojava, pa do grotesknih likova koji odražavaju bolnije i bolesnije odnose u društvu.“ (Mihanović-Salopek 2008: 96) Šicel je opisao kako je Kovačić na zub uzeo prilike i ljude iz male provincije te se posebno izrugivao političkim protivnicima i karijeristima, ljudima koji nemaju nikakvih manira i koji glume lojalnost i poštenje. Isto tako se obrušio na „zlatnu mladež“ koja u cilju ima živjeti od roditeljskog bogatstva ne radeći ništa kao i na pseudonovinare koji se ne bave vijestima nego tračevima. Izvrgnuo je ruglu atmosferu Karlovca u kojem opisuje ljude ograničenog mentaliteta. (Šicel 1984: 112)

2.3.1. Lik Petrice de Kimaveca

Glavni lik romana „Među žabari“ je Petrica de Kimavec kroničar i „šenor“ kraljevskog grada. Njegov tjelesni opis odlikuje se naturalističkim i grotesknim karakteristikama što je tipično za Kovačićeve opise likova: „U sobi suha, koščata dugonje sinu genije kroničarski. Bio je to spectabilis

et nobilis Petrus de Kimavec. (...) Petrovi dugački brci, svake sedmice pomlađeni apotekarskim crnilom, visili su kano strmogled niz dugo, jednolično, koščato i suhoparno lice.“ (Kovačić 2004: 282), a njegovo ime predstavlja metonimiju sugerirajući napetost inercije i kretanja. (Čuljat 2012) Petrica de Kimavec pripada klasičnom Kovačićevu tipu poluintelektualca. Ono što ga čini takvim je to što ga ne sputavaju moralni i intelektualni obziri, on objavljuje svoj „zemljopisno-prirodoslovni opis“ varoša ne razmišljajući o mogućim posljedicama. Kako je članak bio dobro prihvaćen u društvu, Petrica sam sebe uzdiže iako predstavlja prosjek građanskog mentaliteta: „Samoga šenatora tresla je nekakova nebeska groznica. Njemu bijaše po prilici onako kano helotu kada ga bogovi počaste nektarom i ambrozijom. (...) Nije ovo usko tlo za veličinu tvoga genija. Samo veliki narodi sunčaju se na žaru takova veleuma i tuku za njega kano filjarke za pisanu jabuku“ (Kovačić 2004: 285) Ponesen slavom Petrica utone u san: „Malo i veliko, staro i mlado, muško i žensko kliče, što ga grlo nosi: Hosana Petrica! Hosana Petrica! (...) Ali nuto! Čudesna li i kobna preobrata! 'Žabje lokve' i sva ta slota naroda okrenu se u neki nejasni, nerazumljivi kozmos. To raste, to se naduva. I od najidiličnijeg i najrodoljubnijeg varoša stvorila se ogromna žaba, u kakove se pretvaraju vještice.“ (Kovačić 2004: 314) te u tom snu se spoznaje kako Petrica grad vidi kao antagonista, kao veliku žabu iz čije se utrobe čuju glasovi Petričinih protivnika. (Čuljat 2012)

2.3.2. Opis grada i društva

Roman započinje opisom Žabljih lokvah: „Po današnjem zamljopisnom poimanju, dok već svako lomotalo i mahnitalo drži da je pozvano mjeriti međe domovine, negdje nedaleko granice, u kotlini gorja i vrleti, prostire se taj grad. Vanjštinom grad, nutrinjom selo. U zlatnih vremenih preznamenito mjesto Doka bijaše živjeti u Žabljih lokvah.“ (Kovačić 2004: 281) Iz opisa se već da naslutiti kao se radi o malom gradu čiji društveni sastav više nalikuje selu nego li gradu. Grad koji Kovačić opisuje u romanu diči se nekad slavnom povijesti, a stanovnici Žabljih lokvah opisani su kao društvo koje je s vremenom propalo kao i slavna povijest njihovog grada: „Kano što je svijet u svom metamorfoziranju proživio više epoha, tako i žabari nakon zlatnih vremena prožvakaše srebrno, pak mjedeno, pak vodeno doba. (...) A sada prelaze u drvenu i blatnu epohu, i kad ljubomorno, kad prijedorom uzdišu da je to najžalosnije doba“ (Kovačić 2004: 281) Žabari su opsjednuti slavnom prošlosti njihova grada što se u više slučajeva pokazuje u romanu: „Ah, da nije toli žalosna sadašnjost, koli bijaše vesela

prošlost, bila bi zaista zamjerna budućnost našega grada. A da to bude, čega nam treba? (...) Lojalnosti, poniznosti, mira. Saberimo se, podignimo visoko takav barjak. Velika nam se gospoda prijazno smiju. (...) Treba dakle iskustva, razboritosti i praktičnosti.“ (Kovačić 2004: 283) Želja za starom slavom grada isprepliće se s potrebom malograđanskog društva da bude priznato i cijenjeno od strane velike zagrebačke gospode, ali u isto vrijeme sami sebe uzdižu na temelju prošlosti koja je uvelike obilježila njihov grad: „Nemirnjaci hoće da se više ne zovemo ni starostavnim imenom Žabara! Da je to grehota i sramota. I da nam se plemenita varoš više ne zove Žabje lokve! (...) Pitajte naše profesore, naposeb filologe, što znači: loquor, loqui, locutus sum. Govorim, govorio sam, izgovoreno bi! (...) Govorili smo mnogo, a koliko smo radili to neka sudi genij našega grada i današnja epoha.“ (Kovačić 2004: 284). U svom izrazu Kovačić se koristi hiperbolom kako bi još više istaknuo satiru u svom romanu te stanovnike Žabljih lokvah podrugljivo naziva najrodoljubnijim i najslavnijim građanima najplemenitijeg varoša. Slavu Žabljih lokvah uspoređuje s Rimom što pokazuje težnju malograđanskog društva da se pokaže velikim. Uvođenjem lika Marijane, velegradske djevojke, Kovačić opisuje ljubomoru malograđanskih žena prema velegradskom mentalitetu te oslikava različite vrijednosti koje razlikuju selo i grad: „Ohola djevojka! Kakovo je to ponašanje? Gustavu niti ne odvrćaše na ljubezna pitanja! Ja ne znam što si te djevojke u današnje doba utvaraju? Hoće li živjeti u svijetu, treba da i umiju živjeti! Dakako, ona je došla iz velegrada. Tamo sve to drugačije biva.“ (Kovačić 2004: 330)

Društvena kritika očituje se i u opisu mladeži: „Mladež i mladiće žabarske ponosom nazivahu 'purgeri' cvijetom sve mladosti na 'krugli zemaljskoj'. Nikada se nije u javnosti smjela izustiti riječ mladež, a da se ne bi dodalo 'nade puna', nadobudna ili u najboljem cvijetu naša 'zlatna' mladež.“ (Kovačić 2004: 288) U romanu mladež predstavlja najsvjetliju točku Žabljih lokvah, a ono što najviše određuje mladu osobu i njezin status je ime. Kovačić se izruguje potrebi da se mladićima i djevojkama daju strana imena koja su tada značila društveni status, dok su uobičajena hrvatska imena predstavljala pripadnost puku: „Žabari gramziše za sjajnim imeni Cezarom, Aleksandrom, Kolumbom. Već na krstu davali bi čitav niz krsnih imena. (...) Samo u najnižih radnikah moglo se naći obični imena, košto je Filip, Jakob, Petar, Antun, Andrija, i t. d., a u ženah: Dora, Mara, Bara, Kata itd.“ (Kovačić 2004: 288-289) Takva opterećenost imenima dovodila je do sudskih tužbi ukoliko bi kumovi odabrali obično ime djetetu. Nakon odabranog imena, roditelji bi se odmah počeli baviti budućim staležom njihova djeteta odlučujući kojim poslom će se baviti kada odraste: „Kada je prošla doba krsnih imena, tada se je

počelo snovati o budućem stališu. (...) 'Moj Kamilo bit će veliki sudac, savjetnik, ministar, diplomat!'“ (Kovačić 2004: 289) Takva očekivanja u velikom broju slučajeva nisu bila ispunjena.

2.3.3. Politička i kulturna strujanja

Ranije je navedeno kako je malograđansko društvo grada Karlovca bilo izuzetno podložno političkim strujanjima. U romanu „Među žabari“ politička zbivanja nailaze na najžešću kritiku i osudu. Na početku romana spominje se sukob konzervativne i radikalne stranke: „kojimi bi sredstvi početi, kojimi raditi: da se uzdrži mirna lojalna, Boga bojeća se, ponizna, hvalevrijedna i općepoštovana konzervativna stranka našeg grada proti razvratnoj, bjesnećoj, sve rušećoj, uništavajućoj stranci – ne stranci – nego hrpi moralnih propalica i beskućnika u našem gradu“ (Kovačić 2004: 282) Konzervativna stranka u ovom slučaju predstavlja sve što je dobro u žabarskoj zajednici i sve čemu malograđani teže ne bi li vratili gradu staru slavu, a sebe uzdigli na status velegrađana. Konzervativnoj stranci pripada glavni lik Petrus de Kimavec, on je kroničar i prvi „šenor“ kraljevskog grada. Nakon njegovog članka u novinama u kojem kritizira pripadnike radikalne stranke postaje omiljenim članom društva te kako bi ga se motiviralo da nastavi tim smjerom iz gradske blagajne mu je uplaćen novac: „Za taj šenorov 'zemljo-prirodoslovni opis' votirahu mu u prvoj sjednici gradski oci poklon iz gradske blagajne, da ni ubuduće ne zahrđa, to 'zlatno pero'.“ (Kovačić 2004: 285) Uz lik de Kimaveca pojavljuje se i Wurzl, nekadašnji novinar i kritičar koji je primljen u magistrat kao gradski službenik. On je zaslužan za prijedlog da se de Kimaveca nagradi za njegov članak, ali isto tako uz doktora Brundu postao je najveći protivnik Petrice de Kimaveca zbog sumnje da podržava žensku struju koja je dizala pobunu u njihovom gradu: „Doktor Brunda i gospodin Wurzel opirahu se ženskoj struji, koja diže pobunu proti bakljadi što bi ju imali žabari uz sva varoška društva izvesti na slavu šenatora kroničara. Ali ne potraja to dugo, pa i oni sami postadoše protivnici kako toj slavi, tako i Petrici Kimavcu.“ (Kovačić 2004: 316) Takav preokret od slavljenja de Kimavčeva članka do prezira i pokušaja da ga se svrgne s položaja „šenatora“ prikazuje slijepo praćenje vlasti. Doktor Brunda se u društvu iskazao kao veliki intelektualac i velegrađanin što je bilo dovoljno da postane predmetom obožavanja među stanovnicima Žabljih lokvah: „Oh, naš Dioklecijan i naš Justinijan. Mi jadnici gledasmo, a vidjeli nismo! Mi božji volovi slušasmo, a čuli nismo! Ali sada znamo, sada vidimo, sada čujemo: što si nam ti, tko si nam ti, čemu si nam ti!? (...) Ti, dragi doktore, ti si opet naš i ostat ćeš

naš! Mi ćemo se tebe držati kano pijan plota!“ (Kovačić 2004: 317) Kovačić na satiričan način opisuje politička strujanja u malograđanskom društvu opisujući spletke i prepucavanja među vodećim političkim figurama. Izruguje se i izbjegavanju krivice u politici što je vidljivo na primjeru Wurzela koji negira svoj prijedlog da se nagradi de Kimaveca za članak: „Glasovao sam za prijedlog. Ali će mi svaki oprostiti, tko zna, da se ne razumijem u takove stvari. Nu, to će mi se priznati da onaj ljudi prijedlog nisam niti jednom riječi zagovarao!“ (Kovačić 2004: 320) Licemjerje u politici Žabljih lokvah očituje se u liku doktora Cvika: „On je tresao sudbinom u 'Žabljih lokvah'. Žabari su ga mrzili, ali se ga i bojahu. A koji su ga ljubili – ovi mu bijahu tobožnji prijatelji – oni ga prezirahu. Nu uza sve to žabari nisu mogli blistati bez svoga slavnoga doktora – niti doktor bez njih!“ (Kovačić 2004: 333) koji je još jedan sudionik u naumu da se Petricu de Kimaveca svrgne s položaja. Kada mu Wurzel ponudi Petričine rukopise u kojima ih Petrica sve opisuje i izruguje u zamjenu za novac doktor Cvik se ograđuje od svih spletki te skriva svoj interes, ali Wurzel ga uspijeva prozreti: „Rodoljublje je danas – sebeljublje. A ti si, bez zamjere, jedan od onih razvikanih radikalaca u našem gradu, koji je najradikalniji za svoju kesu! (...) Novci govore, usne se rugaju!“ (Kovačić 2004: 336) Kovačić u ovom dijelu osuđuje podmitljivost vlasti i spletke zbog novca aludirajući na to da se politika ne bavi javnim dobrom, već dobrom pojedinaca koji uživaju vlast. Nizovi postupaka kao što su majstorstvo, ogovaranja, beskrajna debatiranja po krčmama, hitra sklapanja i razvrgavanja političkih saveza odražavaju pod okriljem satire pravu realističku sliku zbilje koju je Kovačić osuđivao. (Mihanović-Salopek 2008: 96)

Osim politike Kovačić osuđuje i različite udruge i društva. U romanu se posebice izruguje lovačkom društvu Žabljih lokvah te članovima koji se u tom društvu nalaze: „Postojalo je i lovačko društvo. Članovi mu bijahu najotmjereniji žabari. Slina je bio predsjednik, Šišmiš tajnik: zato policajne poslove vodiše panduri, a ljekarske usluge sluge i kalfe.“ (Kovačić 2004: 304) Lovачko društvo nosilo je ime „Kubura“ i kao svako društvo u Žabljih lokvah imalo je svoje geslo, barjak i koračnicu. Čuljat navodi kako u ovom slučaju hiperbola igra veliku ulogu u postizanju satiričnog tona. Ruglu su izvrgnuti nebrojeni protokoli mjesnih lovačkih društava koji su imali imena, koračnice, barjake i različita gesla, a pred lov su redovno pisali oporuke i molili se nekom od svetih zaštitnika ukoliko ih napadne kakva zvijer. Kovačić ismijava potrebu malograđanskog društva da od svakog događaja rade ceremoniju kao da se radi o najsvečanijim prigodama. Pripadnici lovačkog društva su sve osim uzvišene gospode, a ono što odlikuje takvo društvo su lovačke priče: „Ono je na dugo i široko navađalo opis onih vukova, koji su u lovu budi smrtonosno, budi teško, budi lahko ranjeni bili i koji nevidom odmagliše u svoja

vučja duplja i legla.“ (Kovačić 2004: 306) Lovci su se smatrali najhrabrijim pojedincima u društvu te su ih čak poistovjećivali s najvećim domoljubima: „Ja znam da sam već odavna zaslužio nadgrobni spomenik i vijence okolo lijesa, ma i ne razderali me vuci mrkogleđe i međedi mudroznanci; ja znam da sam to odavna zaslužio, kako i većina nas patriotskih građana“ (Kovačić 2004: 309)

3. Zaključak

Stvaralaštvo hrvatskog realista Ante Kovačića uvelike je nadahnuto društveno-političkim zbivanjima druge polovice 19. stoljeća. Kovačić se u svojim djelima koristi autobiografskim elementima te kroz satiru i parodiju opisuje društvo u kojem živi. Kako je i sam odrastao na selu, a otišao na školovanje u gradsku sredinu, Kovačić se bavi migracijom selo-grad ističući selo kao izrazito negativnu sredinu u kojoj vlada pohlepa, ogovaranje i zavist. U svoja djela Kovačić uvodi tip poluintelektualca ili poluinteligenta. Takav lik predstavlja pojedinca između sela i grada, između inteligencije i prosjeka, nije ograničen moralnim i intelektualnim te se bez straha i srama nameće društvu. Takvi likovi su Jakob Podgorski iz romana „Fiškal“ i Petrica de Kimavec iz romana „Među žabari“, obojicu ih povezuje nesretni završetak, ili u Petričinom slučaju, potencijalni nesretni završetak s obzirom da roman „Među žabari“ ostaje nedovršen zbog velike kontroverze koju je izazvao u društvu. Kovačić u oba romana žestoko kritizira i osuđuje malograđanski mentalitet, ismijava plemstvo i malograđane koji nastoje oponašati velegradsku gospodu. Velik naglasak stavlja na politiku, a posebno ismijava pripadnike ilirskog pokreta i Ljudevita Gaja. Kovačić, kao pisac pravaške orijentacije, svojom literaturom sudjelovao je u konstruiranju hrvatske nacionalne samosvijesti nudeći kritiku društva u kojem je živio, literarno ga je analizirao i kritizirao što je rezultiralo podrškom studentske mladeži i negodovanjem svih onih koji su se pronašli u Kovačićevim likovima. (Maštrović 2009: 386) Kritiku malograđanske politike opisuje u raznim spletkama, borbom za položaj i pohlepom. Osuđuje i književnike koji su djelovali u tom vremenu, posebice ilirske pjesnike koji su bili netaleantirani, ali ih to nije sprječavalo u pisanju. Osim toga, izruguje i književnu kritiku koja je u svemu tražila dubinu i smisao iako je većina tekstova bila poprilično loše napisana. Također ismijava trivijalne romane trećorazredne njemačke književnosti uvodeći romantičarske elemente u svoje romane. Primjer takve parodije nalazi se u romanu „Fiškal“ u kojem su brojni poetski opisi prirode, ljubavni zapleti, dvoboji i slično. U romanu „Fiškal“ kritika malograđanštine nije toliko oštra koliko u romanu „Među žabari“ kojem je svaka rečenica dvosmisljena te predstavlja vrhunac Kovačićeve oštroumnosti i talenta. Kovačićevo stvaralaštvo, iako neshvaćeno u drugoj polovici 19. stoljeća, stvorilo je temelje za modernu hrvatsku književnost te je pružilo opis društva kakav se i u današnjoj književnosti može opaziti.

4. Literatura i izvori

Čuljat, S. (2012). *Poetika prostora: Kovačić, Novak i Hardy*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

Maštrović, T. (2009). *Čudaci neukrotiva duha. Tipološka određenja književnih likova Kovačićevih pripovijesti*. *Croatica et Slavica ladertina*, 5, 385-393.

Mihanović-Salopek, H. (2008). *Odras modernizma u najranijih romana Ante Kovačića*. *Gazophylacium*, 13, 89-103.

Šicel, M. (1997). *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*. Zagreb: školska knjiga.

Šicel, M. (1984). *Kovačić*. Zagreb: Globus.

Šicel, M. (2003). *Pisci i kritičari: studije i eseji iz hrvatske književnosti*. Zagreb: Naklada Ljevak

Šicel, M. (2004). *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća. Knj.2: Realizam*. Zagreb: Naklada Ljevak

Tenžera, V. (2001). *Čitanje lektire: kroatističke teme*. Zagreb: Školska knjiga.

Izvor

Kovačić, A. (2004). *Baruničina ljubav, Fiškal, Među žabari*. Zagreb: Dom i svijet.